

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАСТИЧНОГО ОЗДОБЛЕННЯ ФАСАДІВ НАРОДНОГО ЖИТЛА ПОДІЛЛЯ

В.В. Смоляк, Н.В. Козинюк., О.І. Асаулюк, А.С. Субін

Вступ

Народна архітектурна творчість найбільш яскраво проявила себе в сільському будівництві. Її характерною особливістю є органічна єдність утилітарних і технічних вимог а також мистецької форми. Народна творчість знаходить своє втілення не лише в плануванні та конструктивному вирішенні, але й у естетичному вирішенні будинку.

Дослідження народної архітектурної творчості являє собою комплексну проблему, де архітектурно-будівельні та мистецькі проблеми тісно переплітаються з соціологією, економікою, історією, релігією та іншими сферами діяльності людини. На жаль, на сьогоднішній день не склалось досить повного уявлення про багатство та розмаїття народних мистецьких засобів та архітектурних прийомів.

Народна творчість являє нам невичерпне джерело прийомів, композиційних знахідок. В кожному окремому випадку вони на диво прості, доцільні і розумні. Народні майстри та архітектори минулого досягали цього скупими засобами. Вони тонко відчували зв'язок своїх творів з ландшафтом та з конкретним оточенням.

Важлива особливість народних традицій – їх постійні зміни під дією зовнішніх факторів. Традиції в народному зодчестві не є чимось незмінним – вони знаходяться в постійному безперервному русі та розвитку.

В наш час у сфері масового індивідуального будівництва існує мало вдалих архітектурно-планувальних вирішень. Відсутність гармонійних декоративних елементів та деталей в структурі більшості садибних будинків зорозво робить їх важкими, вони стають надто монументальними, порушуються традиційно прийняті масштабні співвідношення, характерні для сільського житлового середовища.

Як показує практика в сучасному житловому будівництві як на селі, так і в місті, декоративні деталі або не використовуються взагалі, або мистецьке оздоблення житлового будинку йде шляхом дуже наближеного і досить примітивного копіювання традиційних мотивів, що застосовувались в народному зодчестві. Перший шлях веде до невинуватого аскетизму житлової забудови, а другий дискредитує саму ідею використання народних традицій, оскільки вирішується вона на низькому професійному і мистецькому рівні, підміняючи наступність традиційних принципів формування мистецько-образної структури народного житла формальним копіюванням окремих прийомів та конкретних архітектурних форм та деталей декоративного оздоблення фасадів.

Основна частина

Спроби ретельного відтворення традиційного декору наперед приречені на невдачу, адже процес розвитку архітектурних форм та мотивів декору не може бути зупинений, а тим більше повернутий назад, він йде безперервно, поступально, народжуючи все нові і нові архітектурно-мистецькі елементи, що відображають особливості свого часу.

Відзначаючи високий рівень елементів традиційного декору, не можна забувати, що народні майстри керувались при їх створенні не лише мистецькими, але й практичними міркуваннями. Прикрашаючи житло, господар через декор, через форми та образи старався осмислити свій зв'язок з навколишнім світом – реальним, видуманим чи казковим, хотів знайти своє місце в світі, повноправно утвердитись в ньому. Різноманітні рослинні орнаменти, символічні знаки та зображення, фантастичні та реальні образи, що населяють архітектурно-мистецьке оздоблення сільського будинку, сприяли гармонійному поєднанню житла з лісом, річкою, полем, сонцем, зірками, небом, що оточували його.

Крім мистецької та символічної функцій декоративне оздоблення формувало масштабний стрій в загальній структурі будівлі, вносячи в його композицію архітектурно-мистецькі деталі,

співрозмірні з природними елементами, що сприяло візуальному зближенню з навколишнім середовищем.

Дослідженню народної архітектурної творчості Поділля присвятили свою діяльність В.Г. Кричевський, К.Н. Жуков, брати В.М. та Д.М. Щербаківські, К. Щероцький, А. Зарембський, Є.Є. Бломквіст та інші. В радянський час дослідження народної архітектури України були поглиблені С.А. Таранущенко, М.В. Драганом, В. Чепеликом, М. Холостенком, П.Юрченко, Т. Косміною та іншими вченими. Великий крок вперед у вивченні народної архітектурної творчості подільського краю, виявленні його архітектурно-мистецьких, конструктивних та функціональних якостей зробив В.П.Самойлович. Його праці відкрили невичерпне джерело різноманітних прийомів, форм, закономірностей формування народного зодчества.

Та значна кількість праць не вичерпала усіх проблем специфіки, етапів розвитку, інженерно-конструктивного, архітектурно-мистецького та декоративного розмаїття, регіональних особливостей та поетики архітектурної творчості взагалі. Зараз ми володіємо більш досконалішими методами системного аналізу архітектурних творів, а самих об'єктів дослідження через їх недовговічність стає все менше. Час безжалюбно руйнує старі сільські оселі, виготовлені з нетривких матеріалів – глини, соломи, дерева. Старі сільські хати швидко зникають. І ми назавжди втрачаємо приклади розумного, зваженого підходу до будівництва народного житла. Тому зараз важливим завданням є збереження і вивчення всього кращого, що створено народом в галузі архітектури народного житла.

Важливим чинником формування гармонійного архітектурно-мистецького образу сільського будинку є пластична проробка поверхні його фасадів. Пластична виразність поверхні досягається шляхом виявлення фактури стіни житлового будинку, композиційним виділенням структури фасаду, пластичною проробкою архітектурних елементів та деталей з використанням різноманітних мистецьких засобів.

Розкриттю мистецько-образної характеристики сільського житлового будинку значною мірою сприяє синтез чисто архітектурних засобів виразності із засобами зображувальними – декоративною скульптурою, різьбленням, живописом. Скульптура та декоративне різьблення збагачують пластичну проробку архітектурного змісту будинку.

Для народної архітектури завжди був властивим органічний зв'язок архітектурної форми та матеріалу, вміння активно використовувати можливості і властивості будівельних матеріалів для підвищення мистецької виразності житла в цілому чи архітектурної деталі зокрема, залежність засобів мистецького оздоблення фасаду від будівельного матеріалу, що застосовується.

Для оздоблення подільського життя характерним є застосування значної кількості прийомів та засобів пластичного оздоблення фасадів в цілому та окремих елементів (пілястр, карнизів, вікон, дверей і т.д.). Відомо, що існують архітектурна та декоративно-орнаментальна пластика і поділ між ними досить умовний, оскільки вони досить тісно пов'язані між собою.

Пластична обробка стін набула широкого розповсюдження на Поділлі з 30-х років, в період виходу з ужитку мальовок, характерних для народного зодчества цього краю. Зростання матеріального рівня життя в повосенний період підвищило естетичні вимоги і до архітектурно-декоративного оздоблення житла. Традиційність в оздобленні будівель виявляється в типовості настінного декору, своєрідності орнаментальних мотивів, схем, композицій. Основним орнаментом хат Поділля був квітковий, рослинний а також геометричний рисунок. Поширеними були зображення квітів, винограду, вазона, розетки, листя рослин, геометричних елементів (рис. 1). Як правило такі зображення розфарбовувалися в інтенсивні кольори – зелений, синій, червоний та інші. Особливістю пластичного вирішення стін в сільських оселях є застосування мотивів барокко в окремих місцях стіни і, особливо, у верхніх частинах пілястр (рис. 2). Це можна пояснити впливом монументальної архітектури міст та містечок, що знаходяться поруч. Синтез форм барокко та живописних зображень виноградної лози у трактовці верхньої частини пілястр зустрічається у Бершадському, Теплицькому, Гайсинському, Тульчинському, Ямпільському, Томашпільському районах області (рис. 3).

Досить колоритним є пластичне зображення капітелі у стилі барокко на одній із старих хат, напівзруйнованій і покинутій у селі Івонівці Тиврівського району. Хата дуже стара, очевидно 30-х років. Конструктивна основа будівлі – каркасно-глинобитна, пілястри влаштовані на вертикальних стояках. Над пілястрою пластичне зображення квітки. Цікавою є фактура стіни, оздоблена тисненням примітивної вузької форми. Ця орнаментальна пластика виконана в глині,

яка є нетривким матеріалом. Колір тут відсутній, але завдяки грі світла та тіні на елементах пластики маємо чудовий зоровий ефект (рис. 4).

Особливою вишуканістю відрізняються капітелі пілястр білого кольору, що переходять в пластичний карниз на фоні інтенсивного зеленого, синього чи теракотового кольору, що також зустрічаємо у південних районах, зокрема у селі Березівка Могилів-Подільського району (рис. 5) та с. Ялтушків Барського району (рис. 6). В селі Ялтушкові на капітелі зеленого кольору зображено два кола, що перетинаються. Пілястра стрункіша за рахунок вертикальних пластичних пофарбованих тяг. Схожа трактовка пілястр зустрічається і на господарських будівлях цієї садиби.

З великою майстерністю оздоблена пілястра в селі Росоша Теплицького району. Капітель і пілястра синього кольору а на них за допомогою пластики та кольору зображено зелене листя винограду, червону квітку, горизонтальні лінії і ще більшого розміру квітку блакитного кольору. Незважаючи на багатопланову композицію такий прийом пластично-кольорового оздоблення вражає композиційною єдністю та вишуканою довершеністю (рис. 7).

В старих будинках багатьох районів східного Поділля часто зустрічаємо елементарну капітель у стилі барокко, що об'єднує пілястру та карнизну частину хати. Таке завершення верхньої частини пілястри є дуже розповсюдженим в будівлях 30-70-х років (рис. 8).

Досить ефектним є пластичне оздоблення пілястр у вигляді виноградних листків. До орнаменту доданий колір, що збагачує пластику. Композиція включає також горизонтальний поясок в нижній частині пілястри. Такі прийоми характерні для сільського житла у Барському районі (рис. 9).

Маємо приклади майже класичного підходу до пластичної трактовки пілястр у Ямпільському районі (с. Дзигівка). На рис. 10 зображено пілястру з вертикальними жолобками та розвиненою пластикою верхньої та нижньої частин. Капітель межує з стіною оздобленою крупною фактурою, що додає такому вирішенню особливої привабливості.

Широке розповсюдження каркасних стін на східному Поділлі з різноманітними заповнювачами привело до використання значної кількості пілястр, що мали оригінальний мистецький зміст. Тонка профілювання вертикальних тяг, фризу та інших пластичних деталей надають цим декоративним елементам вишуканого вигляду, що свідчить про неабиякі смаки будівничих.

Техніка «сграфітто» на Поділлі набула особливих ознак. Особливе розповсюдження вона має в південних районах Вінницької області. Дослідження показали, що ця техніка має дуже широкий діапазон прийомів та форм. Використовуються рослинні та геометричні мотиви, що несуть в собі особливий «подільський» колорит. По професійному виважено застосовується колір при декоративній штукатурці. Застосовуються вишукані відтінки сірого, червоного та синього кольорів. Кожна місцевість виробила особливі композиційні підходи до оздоблення такою технікою. Наприклад, у селі Мурафа вікна оздоблюються суцільним мереживом світлішого кольору ніж стіна (рис. 11). Для Чернівецького району (с. Борівка) характерним є вишуканий дрібний рисунок на всій площині стіни (рис. 12). В селі Поташня Бершадського району використано крупний рисунок квітів з використанням білого, світлосірого та приглушеного червоно-коричневого кольору (рис. 13). В селі Березівка Могилів-Подільського району застосовують контрастні співвідношення при оздобленні стін (рис. 14).

Особливий мистецький зміст вкладали народні майстри у пластичне оздоблення вікон. Дослідження вказують на безмежну кількість прийомів, що використовуються для прикрашання вікон і які збігаються з загальним мистецьким мотивом фасаду народного житла. Традиційні підходи до пластики вікон свідчать про високі смаки народу. Раніше часто застосовували дерев'яні наличники з характерним пластичним сандриком (рис. 15). З 50-х років до нашого часу часто застосовують орнаментальну цегляну кладку, мистецький рівень якої інколи дуже високий (рис. 16).

Висновки

1. Декоративне оздоблення крім мистецької та символічної функцій формує масштабний стрій в загальній структурі будівлі, вносячи в його композицію архітектурно-мистецькі деталі, співрозмірні з природними елементами, що сприяє візуальному зближенню з навколишнім середовищем.

←Рис. 1. Мотив вазона в пластичному оздобленні фасаду

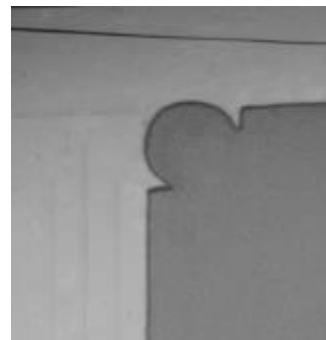

Рис. 2. Мотив барокко в оздобленні капітелі →

Рис. 3. Зображення виноградної лози, що прикрашає капітель колони

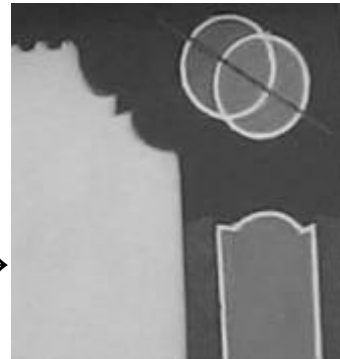

Рис. 4. Капітель, виконана з глини в селі Івонівці

←Рис. 5. Трактуння колони та капітелі у с. Березівка

Рис. 6. Застосування кольору при пластичному оздобленні (с. Ялтушків) →

←Рис. 7. Багатопланова пластична композиція (село Росоша)

Рис. 8. Характерне пластичне вирішення пілястри, що переходить у карниз (південь Поділля) →

Рис. 9. Застосування рослинного мотиву при пластичній обробці капітелі

Рис. 10. Розвинена пластики при трактуванні пілястр (с. Дзигівка)

Рис. 11. Мережана пластика при оздобленні вікна в селі Мурафа

Рис. 12. Техніка “сграфіто” в селі Борівка

Рис. 13. Застосування кольору при техніці “сграфіто” в с. Поташня

Рис. 14. Контрастне співвідношення кольорів при оздобленні фасаду

Рис. 15. Використання дерев'яних наличників як пластики

Рис. 16. Пластика цегляної кладки в сучасному селянському житлі

Використана література

1. Данилюк А.К. Подільська хата: (етнографічний нарис) // Наука і суспільство. – 1987. – № 7 – С. 15.
2. Задорожний М.А. Декор сільських жител Поділля // Народна творчість та етнографія. – 1977. – №1 – С. 93-96.
3. Крылов Н.В. и др. Справочник по сельскохозяйственному строительству. – М.: Сельхозгиз, 1960. – 704 с.
4. Косміна Т.В. Сільське житло Поділля: кінець XIX-XX ст. Історико-етнографічне дослідження – К.: Наукова думка. 1980. – 192с.
5. Самойлович В.П. Народное архитектурное творчество Украины. – К.: Будівельник, 1977. – 232 с.
6. Чубинський П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Юго-западном крае. Т. VII, ч. III, 1872.
7. Зарембский А. Народное искусство подольских украинцев, Л., изд. Государственного русского музея, 1928.

Смоляк Володимир Вікторович – старший викладач кафедри містобудування та архітектури Вінницького національного технічного університету.

Козинюк Наталія Володимирівна – викладач дисциплін архітектурного циклу Вінницького будівельного технікуму.

Асаулюк Оксана Іванівна – студентка Вінницького національного технічного університету.

Субін Альона Сергіївна – студентка Вінницького національного технічного університету.